

*Evin içindeki sokak,
sokağın içindeki ev:
Kamusal ile özel “ara”sında kalanlar*

FUNDA ŞENOL CANTEK
ÇAĞLA ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ
SERMİN ÇAKMAK

Kamusal-özel alan ayrımının neye tekabül ettiği, bu mekânsal ayrımın toplumsal cinsiyet ilişkilerine nasıl yansıdığı uzun yıllardır tartışılıyor. Kamusal denenen alanın genel bir bakışla aklın, sağduyunun, yasaların, siyasetin kalesi olarak erkeklerin egemenliğine bırakılması; özel denenen alanın ise, ekonomik faaliyetler bu alana ait olmaktan çıktığından beri, duyguların, fedakârlığın, doğa yasalarının yaşam alanı olarak kadınlara ait sayılması tartışmanın ana eksenini oluşturuyor. Fakat feminist eleştiri bu ikili ayrım üzerine yeniden düşünmeyi öneriyor.

Bu ayrımın cinsler arası eşitsizlikler ve hiyerarşinin temel dayanaklarından biri olduğunu savunan feminist eleştiri, duygular ve özveriyle örülün özel alan tahayyülünün kadının ikinci cins sayılmasına zemin hazırladığını, kadın emeğinin sömürsünü, aile içi şiddeti ve benzeri sorunları görünmez kıldığını altını çiziyor. Önemsiz ve ikincil sayılan işlerin görüldüğü düşünülen; siyasetin, ekonominin ve kurumsallıkların dışında kaldığına inanılan özel alanın kadına terk edilmesi ama yine de erkeğin denetiminde olma-

sı başlı başına bir sorunken, bu alanın, kadınlar tarafından dahi kurtulunması gereken bir hapisane gibi sunulması da söz konusu eşitsizliği yeniden üretiyor ve bu ayrımı besliyor.

Biz bu çalışmada, kamusal-özel ayrımının yapay bir ayrım olduğunu seçtiğimiz örnekler üzerinden göstermeye, kamusal ve özel olarak ayrıştırılan iki alan arasındaki geçişgenliğe işaret etmeye çalışırken, kadınların çoğunun kent mekânındaki hareketliliklerinin tezahür ettiği, görünür ve görür oldukları alanlara odaklanacağız. Mekânın bireyler ve etkinlikleri için sadece bir taşıyıcı olduğu argümanını reddeden eleştirel yaklaşıma yakın durarak, mekânları yapılandıranların oralarda yaşayanlar olduğunu; insanların mekânları anlayıp yorumlayarak inşa ettiklerini, dönüştürdüklerini savunacağız. Tabii insanların bu süreçte mekânlar tarafından dönüştürüldüklerini de aklımızda tutacağız.

Tarifi imkânsız bir yer

Ev ile sokak “ara”sında, adı üstünde bir “ara alan” var mıdır? Hem eve dahil hem de sokakla hemhal olmuş bir alan. Aynı anda hem içeride hem de dışarıda olmayı sağlayan, hem özel hem kamusal olarak işaretlenen alanlara temas eden. Beatriz Colomina’nın ifadesiyle, “görünür ile görünmez kesiştiği yerde, tarifsiz olana bekçi dikilenler”in (2011: 233) alanı: Pencere kenarı, balkon ve kapı önü. Tarifsiz olanın bekçisi olarak ise kadın.

Bir çalışma alanının öznesi kadın ve ilişkilenen mekân ev olunca, “mahrem” ilk akla gelen kavram. Ataerkil, muhafazakâr kültürde mahremiyetin ev ve beden ile birlikte anıldığı düşünülürse, kadının mahremiyetin dayattığı mahrumiyetleri, bir ölçüde de olsa, ortadan kaldırabilmek için kendisine yarattığı yaşam alanları olmalı. Ataerkil kültürün durmaksızın ve türlü yollarla bedeninin “güvende” ve “kontrol altında” olması gerektiğini telkin ettiği kadın için, bu güvenliği ve denetimi vaat ettiğine inandığı/inandırıldığı ev çeperi böylesi bir yaşam alanı. Hem “içeride” hem de “dışarıda” olmaya imkân tanıyan

ev çeperi, balkon, kapı önü, pencere kenarı ve kimi örneklerde eve yakın rekreasyon alanları, yeşil alanlar olarak tanımlanabilir. Soğuk havalarda kadını ev ile sokağın sınırına en fazla yaklaştıran ise pencere kenarı veya kapalı balkondur.

Balkon, kapı önü vb. alanların kullanımı sınıfsal, kültürel, yerel, coğrafi ve iklimsel değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, mekânsal hareketlilikleri kısıtlı olan kadınlar için bu ara alanların çok işlevli ve önemli olduğu söylenebilir. Mekânsal hareketliliğin kısıtlılığını Alkan, temizlik, mutfak işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi, Mainardi'nin insan uğraşları piramidinin en altında görüldüğünü belirttiği ve büyük ölçüde hane içinde gerçekleşen etkinliklere bağlar (2005: 32). Dinin ve geleneğin buyruklarıyla dayatılan taassup ve ahlak anlayışları da kadının mekânsal hareketliliğinin rotasını belirler. Ayrıca, özellikle orta alt ve alt sınıfa mensup kadınlar için, kamusal kent mekânlarının tüketim odaklı bir hal almasıyla birlikte, ev çeperine çekilmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Ataerkil kültürün yasaklarıyla birleşen yoksulluk, sosyalleşmeyi ve boş zaman etkinliklerini ev için üretimin de yapıldığı bu alanla sınırlamaktadır.

Kadınların mekânsal hareketliliklerini kısıtlayan ve içsel bir ketleyici olduğu öne sürülen agorafobi (açık alan korkusu), anksiyete bozukluğu, panik atak gibi psikolojik sorunları da anmakta fayda var. Alkan, bu türden korkuların aslında dışsal tetikleyicileri olduğunu vurgular. Agorafobiklerin tamamına yakınının kadın, çoğunun da evli olduğu bilgisini ekleyerek, Seidenberg ve De Crow'a atıfla, açık alan korkusunun kadınlara verilen tarihsel gözdağı ile yapılan baskının paradigması olduğunu söyler (2005: 30). Alkan'ın sözünü ettiği dışsal tetikleyiciler güvenlik ve risk faktörleriyle yakından ilgilidir. Kent sel mekânlar farklılaşan deneyimlere göre insanların zihinlerinde güvenlik derecelerine göre kümelenir ve kadınların büyük bölümü güvenlik tehditleri nedeniyle bazı mekânlardan uzak dururlarken zorunlu kaldıkları durumlarda bir erkeğin muhtemelen yaşamayacağı korku ve endişeyi hissederler (Demir, 2002; Alkan, 2005: 54). Bilişsel haritaları böyle şekillenir.

Bu korku ve endişenin kadınların davranışlarını yapılandırdığını ve cinsiyetlendirilmiş toplumsal rolleri güçlendirdiğini savunan Day, güçsüzlüklerinin vurgulanması nedeniyle kamusal alanın kadınlar için daima tehlike ile birlikte anıldığını belirtir (2001). Sonuçta yasal olarak bir engel bulunmamasına rağmen “kadının güvenilir mekânlara salıverilmemesi” (Kümbetoğlu, 2001: 276) düşüncesi ve bu düşüncenin içselleştirilmesi nedeniyle kamusal denilen alan doğrudan olmasa da dolaylı olarak kadınlara yasaklanmıştır. Ancak, kadınlar açısından kamusal alanı kısıtlayıcı söylemlerin yalnızca dışarıdan yöneltildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu noktada Foucault’nun içselleştirilmiş iktidar tartışmasını hatırlamakta yarar var. “Normal” ve “sapkın” arasındaki çizginin özneler tarafından gündelik hayatlarında deneyimlenerek yeniden üretildiğini düşünürsek (Foucault, 2010: 107) kadınların bahsi geçen yasak alanlara ve yasak zamanlara bir direniş göstermediği, bireysel olarak bu alanlardan uzak durmayı tercih ettiklerine dair düşünme ve pratik biçimlerini anlamlı bulabiliriz. Daha açık bir ifade ile çoğu kadın kendilerine toplumsal olarak yasaklanmış, erkek nüfusunun yoğun olduğu yerlere gitmeyi ve geç saatlerde sokaklara çıkmayı “zaten istemezler”, çünkü “normal” olan budur. Kamusal denilen alan bütün kadınlar için belirli bir sınırlandırma barındırırken, bazı kadınların bu sınırlandırmadan aldıkları pay daha fazladır. Sınıfsal aidiyet, inançlar, gelenekler, kültür ve benzeri unsurlar kadınların kamusal alan kullanımının sürecini ve biçimini belirler.

Kadınların mekânsal hareketliliklerini belirleyen değişkenlerin, ev çeperindeki varoluş biçimlerine nasıl yansıdığını saptamaya çalıştığımız bu çalışmada, ara alanları kullanım pratiklerinin kadınların bilişsel haritalarında nasıl bir yer tuttuğunu görmek istedik. Bu amaçla, beş büyük kentte (İstanbul, Ankara, Denizli, Antalya, Bursa) yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilerden ve kişisel gözlemlerimizden, deneyimlerimizden yararlandık. Son üç yıla yayılan araştırma sürecimiz, farklı sınıftan, kültürden ve etnik kökenden 40 kadınla yaptığımız görüşmeleri içeriyor. Derinlemesine görüşme yaptığımız 40 kadı-

nın 25 alt sınıftan ve geçmişinde bir göç hikâyesi olan kadınlar. Araştırma boyunca sınıfsal zorunluluklar ve ataerkil kültürün ev çeperine ittiği kadınlar ile kırsal yerleşimlerden göçle büyük şehirlere gelmiş olanlara ağırlık vermek istedik. Onların kamusal özel olarak ayrıştırılan mekânlarla ve kentle kurdukları ilişkiyi deneyimlememiş ama gözlemlemiştik. Bu ilişkiyi onların dillendirmelerini istedik. Dolayısıyla, görüşmeler için seçtiğimiz şehirler, gerek zorunlu gerekse isteğe bağlı olarak göç eden nüfusu barındıran şehirler oldu. Görüşmelerimiz Ankara ve Denizli’de yoğunlaştı. Bunun sebebi, bütçe kısıtlılıkları nedeniyle araştırmamızı, araştırmacılar olarak yaşadığımız şehirlerde sürdürme zorunluluğuydu. Görüşmelerimiz boyunca, katılımcılarımızın yaşadıkları şehir, semt ve mahalleye; yaşlarına; medeni hallerine; eğitim seviyelerine; mesleklerine; ailelerinin, inançlarının, ahlak anlayışlarının katkısıyla biçimlenen zihniyet yapılarına ve ideolojik angajmanlarına göre farklılaşan yaşam tarzlarının izini sürdürdük öncelikle. Yaşam tarzlarından dolaymlanan bilişsel haritaları ve mekânsal hareketlilikleri ile bu hareketliliğin, onların kamusal-özel denem alanları kullanımlarına nasıl yansıdığını anlamaya çalıştık. Katılımcılarımızın ara alanlarda varolma biçimlerini anlamaya çalışırken, kamusal ve özel denem alanlar hakkındaki fikirleri ve bu alanları kullanım biçimlerine bakmanın da önemli olduğunu düşündük. Evin, mahremin dışında kalan alanları adlandırma biçimleri, bu alanları kullanma sıklıkları ve amaçları, ev çeperinde ve ara alanlardaki varolma biçimlerini de açıklayan hikâyelerle dillendirildi. Böylece, kimi zaman kaçınılan, kimi zaman özlem duyulan, kimi zamansa değersizleştirilen ve kamusal alana ait kavramlar sayılan “sokak”ın, “gezme”nin, “dolaşma”nın, “sürtme”nin katılımcılarımızın anlatılarında, ev çeperindeki varlıklarını gerekçelendirirken, meşrulaştırırken, sorgularken nasıl konumlandırıldığını gördük. Katılımcılarımızın kamusal ve özel alan olarak belirlenen mekânlarda varoluş biçimlerini gözlemleyip anlamaya çalışarak, bu varoluşun, cinsiyet rollerini, özdeşünümselliklerini, sosyal ilişkilerini, aile ilişkilerini ve şehirle kurdukları ilişkiyi nasıl etkilediği ve dönüştürdüğünü belirlemeye çalıştık.

“Kadınlara yapılmış bir cennet”: Balkon

Katılımcılarımızdan Denizlili Y.’nin, “kadınlara yapılmış bir cennet” diye tanımladığı balkon, bir ara alan olarak, kamusal-özel alan ayrımında, özel alan denince ilk akla gelen mekânsal birim olan “ev”in sokağa, yani “kamusal alan” a açılan bir uzantısıdır. Diğer bir katılımcının, İstanbullu G.’nin yerinde tarifleriyle, “evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev”dir.

Balkon, evin ahvaline, sahiplerine dair ipuçları verir. Kimi zaman evin kustuğu eşyalar, evin küstüğü insanlar balkonu mesken tutarlar. Ama balkon ille de sürgün yeri değildir. İlerleyen bölümlerde tartışacağımız üzere, gözetlerken gözetlenen, yaya ve otomobil trafiğini izlerken hayatın akışına karışan kadınlar, özellikle de ev kadınları için balkon hem çok stratejik bir mekândır, hem de keyif verir. Balkon, kadınla birlikte anılan bir mimari uzantıdır. Çünkü, yine kadınla özdeşleşen evin bir parçasıdır.

“Balkona çıkma”nın akla getirdiği üzere balkon, evden çıkmayı sağlar. Ama balkona çıkan hâlâ evdedir, yani özel denilen

*“Kadınlara yapılmış bir cennet”, Keçiören, Ankara.
(Fotoğraf: Sermin Çakmak)*

alanın sınırları içindedir. Üstelik, balkon evin ihtiyaçları için tamamlayıcı bir uzantıdır. Bu yüzden güvenli olmasının yanında meşru ve işlevseldir de balkona çıkmak/kaçmak. Yaptığımız görüşmelere ve gözlemlerimize dayanarak, balkonun temelde dört işlevli olarak kullanıldığını saptadık. Birincisi ve en sık rastlanani, sosyalleşmek, hava almak amacıyla kullanılması. İkincisi, kimi ev işlerini sürdürmeye yönelik kullanılması (yemek yapma, halı ve yün yıkama, çamaşır kurutma gibi). Üçüncüsü, kapatılıp dekore edilerek evin mahrem bir uzantısı olarak kullanılması. Dördüncüsü ise depo vazifesi görmesine rağmen kapatılarak gözlerden gizlenmeyen kullanım biçimi. Özellikle üçüncü ve dördüncü kullanım biçimlerinin, büyük ölçüde evin yüzölçümünün darlığına bağlı olduğu söylenebilir.

Yaptığımız görüşmeler, balkonu kapatarak, perdeleyerek körleştirmenin mahalle kültürünün sürdürdüğü görece eski yerleşimlerle, orta ve alt sınıftan insanların yaşadıkları yerlerde eskiden çok sık rastlanan bir durum olmadığını gösterdi. Çünkü balkon, bu tür yerleşimlerde, komşularla bağın, sosyal ilişkilerin, dayanışmanın sürdürüldüğü, sokak ile en yakın temasın yaşandığı mekânsal birimdir. Ama gerek hane nüfusunun eve sığamaması, gerekse ev dekorasyonunda moda olan akımların yarattığı arzuyla bu semtlerde de cam balkon yaptıрма, alimünyum doğrama ile kapalı balkon inşa ettirme eğilimini gözlemledik. Katılımcılarımız da bu gözlemimizi doğruladılar. İnşaat sektörünün farklı gelir düzeylerine hitap eden, farklı kalitelerde malzemeler sunması, her sınıftan insana modaya uyma ve balkonlarını dönüştürme imkânı yaratıyordu.

Açık veya kapalı olsun, balkonun “dış dünya” ile etkileşim için önemli olduğu söylenebilir. Katılımcılarımızdan Ankaralı E., balkonu çok nadir kullanan, çalışan, genç, bekâr bir kadın olarak Ankara'nın Dikmen semtinde yaşadığı binada balkonların Dikmen Vadisi manzaralı cephede değil, yan cephede bulunduğunu şaşkınlıkla aktarır. Şaşkınlığını artıran, birbirleriyle iç içe olan balkonların konumundan apartmanın kadın sakinlerinin çok memnun olmasıdır. Manzaraya değil, karşı binaya bakan balkonlar, homososyal ilişkilerin geliştirilmesi

ve gündelik pratiklerin üstesinden gelinmesi hususunda işlevsel olabilmektedir. Karşılıklı sohbet, bilgi alışverişi, danışma, dayanışma, görme-görülme ve mahallenin güvenliği için insan ve araç trafiğini denetleme imkânı veren balkonlar, ev çeperinde yaşayan kadınlar için vazgeçilmezdir. Ankara Keçiören’de yaşayan orta alt sınıftan M.’nin aktardıkları balkonun sağladığı homososyal ilişkilerin ne kadar vazgeçilmez olduğunu örnekler niteliktedir. Yalnız yaşayan bir kadın olan katılımcımız arka cephede olan balkonundan hiç memnun olmadığını, sık sık balkonu sokağa bakan ön cephedeki komşularına misafirlğe gittiğini ve mutlaka balkonda oturmayı istediğini anlatır. Denizli’de yaşayan ve köyden göçmüş olan H. ile arkadaşı Y., şehrin dışında bir sitede eşleri ve çocuklarıyla yaşamaktadırlar. Denizli’de çok yaygın olan balkon perdesini kullanan iki kadın, balkonu “sokağa hâkim” bir yer olarak görürler. Perdeyle mahremiyetlerini sağlamış ve kendilerine güvenli bir siper edinmişken, sokağa hâkim olmanın getirdiği iktidar ve keyiften de vazgeçmezler. Fatma Mernisi’nin Tunus sokaklarında kadınların görünmezliği üzerine düşünürken keşfettiği teraslara (1995) benzer şekilde, görüşmeleri yaptığımız şehirlerin mahallelerinde göz hizasının yukarısında birçok kadının gözlerinin olduğunu, birçok kadının kendine yaşam alanı yarattığının biz de farkına varmış olduk. Nasıl Tunuslu kadınlar teraslarda yerden yüksek ve kamusal-özel ayırımı yerle bir eden bir hayat yaşıyorlarsa, balkonu bir ara alan olarak kullanan Türkiyeli kadınlar da mahremiyet ile kamusalığın iç içe geçtiği hayatlar yaşıyorlar.

Evin çeperinde bir gündelik hayat sürmek kadını birtakım mahrumiyetlerle sınırlamasının yanında, ona ataerkil pazarlıkta koz olarak kullanabileceği bir tür güç de kazandırmaktadır. Deniz Kandiyoti “ataerkil pazarlık”ı, “iki cinsiyetin de uzlaştığı ve rıza gösterdiği ama bununla birlikte karşı koyulabilen, yeniden tanımlanabilen ve gözden geçirilebilen cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir kurallar dizisi” olarak tanımlar ve kadınların buldukları ortama uyum sağlayabilmek için geliştirdikleri bir hayat stratejisi olduğunu söyler (2007: 126). Özellikle ge-

*Mahremiyeti garantiye alan balkon düzenlemeleri.
Üstteki Keçiören, Ankara, alttaki Yıldız Mahallesi Antalya.
(Fotoğraflar: Sermin Çakmak, Funda Şenol Cantek)*

niş ailelerde, hasta, yaşlı, çocuk bakımı, ev işleri vb. sorumlulukları sebebiyle evden fazla uzaklaşamayan kadınların, bakım hizmetlerini görmek için ev çeperinde kalmalarının karşılığında görece özerklik elde etme imkânına sahip olma ihtimalleri vardır. Kimi görüşmelerde, kadınlar eve bağımlı olmanın bedeli olarak kocalarına, aile bütçesini idare eden diğer kişilere ev dekorasyonunu keyiflerince yenilemek veya yeni bir eşya satın almak için pay ayırttıklarını dile getirmişlerdir. Bütçeyi kendileri yönetiyorlarsa, ev için yaptıkları harcama, eve bağımlı olmalarıyla meşrulaşmaktadır. Ankara Balgat'ta, orta sınıfın yaşadığı bir mahallede, giriş katında ve konforsuz bir dairede yaşayan A., iki çocuk sahibi olduktan sonra çalışmayı bırakmış ve eve bağımlı hale gelmiştir. A. yeni yaşantısının kendisinde yarattığı sıkıntıya bulduğu geçici çözümleri ve kocasından taleplerini dile getirir:

Dedim ki kocama: “Hem beni çalıştırmıyorsun, eve kapatıyorsun. İki de çocuk sahibi olduk. Çıkamıyorum işte evden” Ben sizin gibi değilim ki hocam, benim bütün hayatım ev. Dedim kocama: “Paran yok mok anlamam, bu evi benim istediğim gibi duvar kâğıdı kaplatacağsın. Kapının önüne çadır yaptıracağsın. Çocuklarla çıkacağız. Ben her gün bu duvarlara bu beton bahçeye bakıyorum.” Mecbur yaptırdı, baktı ki deliriyorum.

Özellikle sıcak iklimlerde balkon, sadece kadınlar için değil, herkes için çok önemli ve işlevseldir. Ancak, bahar ve yaz aylarının kısa ve ılıman olduğu iklimlerde balkon veya kapı önünün yerini pencere kenarı alır. Pencere kenarı için de kamusal ile özel alanın sınırı diyebiliriz. Görürken görünür olmaya ama öte yandan da perde arkasına saklanarak görülmeden görmeye elverişli bir ara alandır pencere kenarı. Colomina, mahremiyet ile kamusal alanın geçişgenliği üzerine tartışmasında Le Corbusier'den bir alıntı yapar. Le Corbusier, evin bir görüş alanı, bir çerçeve, pencerenin ise devasa bir ekran olduğunu iddia eder (2011: 319). Yaptığımız görüşmelerde, soğuk havalarda pencere kenarı, sıcak havalarda ise balkon ve kapı önünde vakit ge-

*Pencere kenarı kime caiz? Kuzguncuk, İstanbul.
(Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)*

çiren kadınların ifadelerinde, bu ara alanların, benzer ve farklı hayatları çerçeveleyen birer devasa ekran olduğunu görmüş olduk. Bu ara alanlar arasında pencere kenarı, diğerlerinden farklı anlam atfedilen bir yer olarak ortaya çıktı. Pencere kenarına yerleşen ve orada uzun süre geçiren bir kadın hakkında pek de olumlu şeyler düşünülüyordu. Pencere kenarına atfedilen yakışsızlığın genç; yalnız yaşayan; bekâr veya yeni evli kadınlar söz konusu olduğunda dillendirildiğini söyleyebiliriz. Bu, çoğu katılımcının içselleştirdiği bir ahlak anlayışının tezahürü. Ataerkil ahlaki normların müdahalesiyle biçimlenen bir anlayış. Genç, eğitim düzeyi yüksek ve özellikle öğrenci/çalışan kadınlar bu baskıyı komşu kadınların sözleri ve tavırlarıyla hissetmekte, genellikle de rahatsız olmaktadır. Ankara Cebeci'de, üç kadın arkadaşıyla birlikte yaşayan ve araştırma görevlisi olarak çalışan C., yeni doğum yapan bir arkadaşının kız

bebeğinin balkona çıktığında ağlamayı kestiğini gözlemlediklerinde, o anda evde bulunan birçok kadının, balkonda olmayı seven bebeğin genç kız olunca “yollu” olacağına dair imalı bir espri yaptıklarını anlatır. Ankara Seyranbağları'ndan F. ise annesi ve anneannesinin genç ve bekâr kadınların pencere kenarında ve dışarıdan görülecek şekilde uzun süre oturmalarını ayıp karşıladıklarını anlatır: “Pencere kenarından ayrılmayan kızlara ‘koca arıyor’, derlerdi. ‘Cam güzeli’ derlerdi.” Pencere kenarı ve balkon kullanımında daha rahat davrananlar ve hoş görülenler yaşlı kadınlardır. Onlar, kadın-mahrem ilişkiselliğinin belirlediği/dayattığı birçok kuralın dışına çıkabilmektedirler. Cinsel açıdan arzulanır olmadıkları varsayılarak, ayrıca deneyimleri ve yaşlarına hürmeten daha özgür ve başına buyruk davranmalarına göz yumulmaktadır. Kimi zaman kapı önü ve park oturmalarında, kimi zaman da uzak mesafelere giderken genç kız ve gelinlere eşlik etmeleri de uygun bulunmaktadır.

Mekânı cinsiyetlendirmek

Kadın tek başına kapı önü veya balkonda oturduğunda o alan kamusalın kurallarına tabi bir mekâna dönüşebilir. Katılımcıların neredeyse tamamı, balkona çıkarken veya kapı önüne sohbet etmeye, imece iş görmeye indiklerinde, “sokağa çıkar gibi” giyindiklerini, tesettürlü iseler başlarını örttüklerini, uzun kollu tişört ve uzun etek giydiklerini belirtmişlerdir. Bunun istisnası olan katılımcılar, pijama/gecelik veya dekolte kıyafetle balkona çıkmayı, balkonda kişisel bakım ve temizlik yapmayı (tırnak kesme, oje sürme, saç tarama gibi) hakim ahlaki normlara, muhafazakârlığa ve baskıya meydan okumanın, özgürleşmenin bir göstergesi gibi algılayarak, sakımsızca davrandıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcıların tümü öğrenci veya çalışan bekâr kadınlar ile şehir merkezindeki semtlerde yaşayan eğitimli, orta veya orta üst sınıftan kadınlardır.

Bir grup kadının birlikte olduğu balkon, kapı önü ve eve yakın rekreasyon alanlarındaki sohbetleri ve etkinliklerinde ise bu mekânları kullanan kadınlar, oraları özel alana dönüştüre-

bilirler. Başka bir ifadeyle, kamusal sayılan bir mekânı özel sayılan alanın bir uzantısı kılarak mahremiyet halesiyle sarabilirler. Bu iki örnek tam da, yukarıda sözünü ettiğimiz kamusal-özel alan geçişgenliğine bir örnektir. Eda Ünlü Yücesoy, Rapoport'a dayanarak, mahremin birey için değil, grup için söz konusu olduğu örneklerden bahseder. Ünlü Yücesoy, geleneksel Müslüman şehirlerinde mahallelerin etnik açıdan homojen olmasının, kadınların bulunduğu mekânlarda evin mahremiyetinin kolayca sokağa taşınmasını sağladığını söyler. Evin çeperinde yarı özel-yarı kamusal bir alan ortaya çıkar ve günlük ilişkiler, sosyallikler bu mekânda yaşanır (2006: 136). Öyle ki, kimi durumlarda, cinsiyetlendirilmiş yarı özel-yarı kamusal bu mekânlar, dışlayıcı bir yapıya bürünür. Bir yandan kadının güçlenmesine alan açan homososyal ilişkilerin yaşandığı mekânlar, bunların dışında kalanlar için diğer yandan, tedirginlik ve hatta kimi zaman şiddet kaynağı olabilir. Rapoport'un "grup için mahrem" kavramı da bu savı destekler niteliktedir.

Scraten ve Watson'a göre, kadınların erkeklerden farklı olarak kendi kamusal alan ve zamanları vardır ve onlar belli saatler ile yerlerdir (1998). Bizim örneğimizde, mahallelerdeki, sokak aralarındaki parklar/yeşil alanlar belli saatlerde kadınlardır. Bu saatler genellikle erkeklerin işte olduğu, evin çevresindeki alanları kullanmadıkları "mesai saatleri"dir. Kapı önleri ve balkonlar da, kimi örneklerde, ancak erkeklerin bulunmadığı durumlarda kadınlara aittir. Katılımcılarımızdan bir kısmı, erkekler evde olduğunda balkonu onların kullanımına terk ettiklerini, kadınlı erkekli ev ziyaretlerinde, erkeklerin balkonda kadınların ise içeride oturduklarını anlatırlar. İstanbul, Alibeyköy'den ileri yaşta bir katılımcımız, E., evin kadın ve erkek misafirlere açıldığı davet ve törenlerde (mevlit, sünnet, nişan, düğün, cenaze vb) erkeklerin, kendisinin bizzat tasarlayıp yaptırdığı çok geniş balkonda ağırlandığını söyler. Özellikle sıcak havalarda, erkekler balkonda, kadınlar evin geniş salonunda ağırlandıkça, homososyalite üzerine kurulu bir mekânsal ayrışma yaratılır. Ankara, Keçiören'den orta yaşlı katılımcımız F. ise kadınlı-erkekli misafir ağırlandığında, sı-

cak havalarda kocasının erkekleri balkonda ağırlamakta ısrar ettiğinden şikâyet eder. Balkon, “kadınların yaz tatili, sahili” olarak niteleyen katılımcımız, gündüzleri de hemcinsleriyle birlikte çokça vakit geçirdikleri bu mekân üzerindeki hakimiyetini yitirmekten rahatsız olmaktadır. Katılımcımız, balkonda oturan erkeklerin sıkılarak, kendilerini de balkona çağırıldıklarını söylemekte, “Bana kalsa hiç gitmem, erkeklerin kendi kendine konuşacak sohbeti yok ki” diye güler eklemektedir. Erkekler de evdeyken balkonu onlara terk etmek, F. örneğinde, kaçgöçle ilgili değildir. Nitekim, erkekler birbirlerinden sıkılarak kadınları da balkona davet etmektedirler. F. ile yapılan görüşmenin ilerleyen kısımları, kadın misafirlerin erkeklerin sohbetinden sıkılıp kaçarak, sere serpe oturacakları ve teklifsizce konuşabilecekleri bir mekânla yetindiklerini ortaya çıkarmaktadır. Erkeklerin balkonda daha özgürce hareket etmeleri (içki içmek, yüksek sesle konuşmak, atlele oturmak ve uzanmak gibi) ve bunun yadırgansa bile genelde şikâyet konusu olmaması, kadınlı-erkekli buluşmalarda balkonu erkeklerin kullanmalarına sebep olsa gerektir.

Belli saatlerde belli yerlerde bulunma alışkanlığı kazanmış olan kadınlar, grup mahremiyetinin gereği olarak, karşı cinsin o mekânı aynı zaman diliminde kullanmasını ve hatta görünür olmasını engelleyebilirler. Alkan Zeybek’in Keçiören’deki Atatürk Parkı’nı kullanan kadınlar ile ilgili araştırması, kadın gruplarının kullandığı saatlerde parkın bir “aile mekânı”na dönüştüğünü göstermektedir (2011: 228-229). Belli saatlerde cinsiyetlendirilmiş olan bu mekân, muhafazakâr ahlaki normların doğallaştırdığı bir kurtarılmış bölgedir adeta. Bu mekânı kullanan kadınlar, homososyalitenin telkin ettiği, ataerkinin ise dayattığı güvenlik ve konfor hissini yaratıp sürdürmekte zaman zaman kolluk kuvvetlerinden de yardım ve destek alırlar. Yalnız ve özellikle genç erkekler korku ve tehdit kaynağı haline getirilir. O anda orada bulunan kadınlar, aralarında herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmasa bile büyük bir ailenin bireyleridirler. “Aile var” veya “Aileye mahsus” uyarısıyla çevredeki erkekleri bu kadınlardan uzak tutmak çabası (ve hatta yetki-

si), kültürel bir kod olarak itiraz kabul etmeyecek bir meşruiyet taşımaktadır. Alkan Zeybek'in de dikkat çektiği gibi, geçici olarak cinsiyetlendirilmiş bu mekânda asayiş sorunu yine geçici olarak çözülürken, mekânların erillliği ile ilgili genel bir çözüm hem akla gelmemekte, hem de gerekli görülmemektedir (2005). Benzer biçimde, Ankara Keçiören'de yaşayan katılımcılarımızdan N., ergenlik çağındaki oğlunun sokak arasındaki küçük parka konulan yarım ay biçimli bankların müdavimi olan kadınlar tarafından özel güvenlik görevlisine şikâyet edildiğini anlatmaktadır. Şikâyetin sebebi, genç kızları ile birlikte her gün belli saatlerde buralarda sosyalleşen kadınların genç erkeklerin gözle veya sözle yapabilecekleri tacizlerden korunması isteğidir. Her iki örnek ev çeperinde sosyalleşen kadınların bir bölümünün tek seçeneğinin, bir bölümünün de tercihinin homososyal ilişkiler olduğunu, "dışarı"da güvende olduklarını hissedebilmeleri ve bunu ailelerindeki erkeklere hissettirebilmeleri için karşı cinsin varlığına karşı himaye edilmeleleri olduğunu göstermektedir. Dışa açılmak ancak daha fazla kapanarak mümkün olmaktadır. Hem bedeni kapatarak, hem de karşı cinsle herhangi bir ilişkiye kendini kapatarak. Balkona çıkarken başını örten, daha kapalı kıyafetler giyen; balkon demirlerini branda ile balkon çeperini perde veya şemsiye ile örten hatta balkona perde takan; pencere kenarında otururken perdenin arkasına saklanan; kapı önüne veya parka çıkarken "sokak kıyafeti" giyen ve erkekleri etraflarından uzaklaştıran kadınlar bunun göstergesidir.

Kadınlar tarafından cinsiyetlendirilmiş mekânların, sadece karşı cins için değil hemcinsler için de dışlayıcı olabileceğini gösteren bir örneği, saha çalışması yapmak için İstanbul'un farklı semtlerinde dolaşan Erincik Edgü'nün anlatısında bulabiliriz:

Meydan, kahve, cami erkeklere bırakılsa da sokaklar, kapı önleri, bahçeler, avlular kadınlarındı. Örneğin sokağın bir tarafından diğerine asılı çamaşırlar dizisi altında ilerlerken kapı önlerinde toplanmış Fener, Balat, Tarlabası kadınlarını görür-

dünüz. Çıkmalardan, balkonlardan, pencere önlerinden, kapı eşiklerinden, merdiven sahanlıklarından gözlendiğinizi bilir-diniz. Sağdan, soldan ve yukarıdan kapalı, son derece kişisel-leştirilmiş bu koridora gidilebilecek tek yön ileri doğrudur. Si-ze düşen sessizce terk etmektir mekânı (2009: 78).

Katılımcılarımızdan Z. İstanbul'da yaşamakta ve Balat'taki özel bir akademide hocalık yapmaktadır. Üç yıldır işe gidip ge-lirken önünden geçtiği kapı önünde oturan Balatlı kadınların gözlerini üstünde hissetmekte ve arkasından konuştuklarını duymaktadır. Ancak, Z. için daha incitici ve şaşırtıcı olan, haf-tanın beş günü önlerinden geçtiği bu kadınlar tarafından yok sayılmaktır. Selamlaşma ve yakınlaşma çabaları işe yarama-maktadır. Göze batan bir yabancı, görmezden gelinerek mah-remiyet sınırları dışında tutulmaktadır.

Mahallenin özellikle gündüzleri kadınlara ve çocuklara ait bir mekân olduğunu, ev çeperinin özel ile kamusalın geçiş ala-nı olduğunu gösteren iyi birer örnek bu anlatılar. Edgü'nün "kişiselleştirilmiş birer koridor" dediği sokaklar, ev çeperin-deki ara alanların kullanım biçimlerinin ve mahallelerin sınıfsal ve kültürel olarak ne kadar farklılaştığını da göstermekte-dir. Birincil ilişkilerin hakim olduğu, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri ile yıllara dayanan komşuluğun, benzer sınıfsal köke-nin büyük ölçüde homojenleştirdiği bir nüfusa sahip yerleşim-lerin dışarıda kalanlar için bütünüyle birer özel alan gibi algı-landığı ortaya çıkmaktadır bu anlatılardan. Semt sakinleri için-se merak ve endişe uyandıran birer yabancı olabilmektedir dı-şarıda kalanlar. Katılımcılarımızdan Ankara Mamak'ta yaşayan K. benzer bir durumu şöyle anlatmaktadır:

Birkaç kız geldi geçen. Ben balkondaydım. Ellerinde fotoğraf makineleri. Sağı solu çekip duruyorlar. "Siz İmar'dan mı geli-yorsunuz?" dedim. "Yok teyze, biz öğrenciyiz, ödev hazırlıyo-ruz" dediler. Ama neme lazım, korktum. "Evleri mi yıkacak-lar, onlara mı bakıyorlar" diye düşündüm. Sonra aşağı inip ar-kalarından baktım.

Özellikle kırdan kente göçen nüfusun yoğun olduğu semtlerde veya kimi semtlerin göçmen nüfusa ev sahipliği yapan sokaklarında/binalarında, mekânı bölen, parçalayan bir varoluştur ev çeperindeki kadın grupları. Modern hayatı bozup dönüştüren ama onu bozup dönüştürürken kendisi de dönüşen bir nüfustur büyük şehirdeki göçmen nüfus. Çağdaş bir seyyah olan Nicholas Woodsworth, Mayi Kıta Üçlemesi'nin İstanbul ayağında kısa bir dönem yaşadığı Balat'ı anlatırken, göçmenlerin şehirdeki izlerine değinmeden geçmez: "Bu kadınların önünden yürüyerek geçmek Anadolu kırsalının içinden geçmek gibiydi" (2012: 116). Göçmenler, büyük şehre taşrayı getirirler. Sokak aralarında, taşranın çeşitli kültürlerini temsil eden kadınlar ve çocuklar, büyük şehirlerin kamusal yüzeylerine, evlerin aralık kapılarından sızarak bu yüzeylerde çatlaklar oluştururlar. Özellikle de şehir merkezinde yerleşik işeler... Asuman Suner'in Hong Kong'daki Filipinli kadın ev işçilerinin mekânda var olma stratejilerini ele aldığı çalışması da (1999), büyük şehrin silüetini bozan bir mekânsal direniş pratiğine işaret eder. Hong Kong'a ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak için geçici olarak gelen Filipinli, eğitilmiş genç kadınlar, tek izin günlerinde, işverenlerinin kendilerine sunduğu penceresiz, dar ve sağlıksız hizmetçi odalarından çıkar ve şehrin en lüks, gösterişli semtindeki meydanlığa yerleşerek sosyalleşir, dinlenirler. Yere serdikleri örtülerin üzerinde yemek yer, sohbet eder, sevdiklerine mektup yazarlar. Evdeymişçesine rahat, sakınımsız hareket ederler. Balat örneğinden farklı olarak, Hong Kong'daki Filipinli kadınların büyük şehirdeki görünürlükleri bir tür bilinçli direnişe tekabül etmesine rağmen, Suner'in anlattığı kadarıyla, Filipinli kadınlar Woodsworth'un sözünü ettiği Anadolu kadınına, Batılı bir erkeğe hissettirdiklerini hissettirmektedir Hong Konglu beyaz yakalı işçilere ve turistlere.

Denizli'de, farklı sınıflardan ve kültürlerden ailelerin bir arada yaşadıkları şehir dışındaki bir sitede, kapı önünde sosyalleşen kadınlar ile bu pratiği kente uyum sağlayamamanın bir göstergesi olarak niteleyip olumsuzlayan iki grup kadın-

la görüşülmüştür. Kapı önüne çıkan kadınlar tenkit edildiklerinin farkındadırlar. Ama daha önce sitenin arsasında bulunan bahçeli evlerinde kazandıkları kapı önü sohbeti alışkanlığından vazgeçmemektedirler. Bu sebeple küçümsenmelerini de “kibirliklik” olarak nitelemektedirler. Siteye ev satın alarak yerleşen orta ve orta üst sınıftan kadınların büyük bölümü ise kapı önünde oturma alışkanlığında olan kadınları “dedikoducu” olarak adlandırmakta, “köy hayatını sürdürdüklerini” eklemektedirler. Kapı önü sohbetlerinin ana mevzularından birinin kendileri ve aileleri olduğuna inanmaktadırlar. Kimisi balkonu çok sık ve çok işlevli kullanan komşulardan da rahatsızdır. A. “Konuşup gülmek hayat belirtisi ama benim komşum orada yatıp kalkıyor, orada yiyip içiyorlar. Benim üst katım olduğu gibi onları görüyor ve onları görmemek için üst kata çıkamıyorum” demektedir. Ankara Keçiören’den Ş., balkonu o kadar sık ve çok işlevli kullanmaktadır ki, hiç içeri girmemesinden rahatsız olan komşuları ona “balkon kuşu” ismini takmışlardır. Komşuları Ş.’nin 24 saat açık bir göz gibi balkonda hazır ve nazır olmasından tedirgindirler. Öte yandan, ev işlerini savsakladığını düşünmekte, ev hanımlığı becerilerinden şüphe etmektedirler.

Edgü ve Woodsworth ile katılımcılarımızın anlatıları, evin bir görüş alanı, bir çerçeve olduğunu ileri süren Le Corbusier’in iddiasını da doğrular görünmektedir. Ev, hem içinde hem de çeperinde yaşayanın kalesi ve gözetleme kulesidir. Sıradanın, gündeliğin dışında bir olay, tanınan bilinen birinin dışında bir insan, o görüş alanının sınırlarına dahil olduğunda bir yandan mekânın mahremiyeti parçalanır ama diğer yandan da oyalayıcı, heyecan yaratıcı bir değişiklik ihtimali ortaya çıkar. Yeni bir komşu, polisiye bir olay, yeni bir bina, bir gönül macerası...

Mahallenin muhtarları

Görüşmelerimiz balkonda veya kapı önünde uzun zaman geçen kadınların, fahri mahalle muhtarlığı görevi de icra ettiklerini, en azından öyle algılandıklarını da göstermektedir. Mahal-

leye/mahalleden kim taşınmış, kim araba almış, kim evine hangi saatte giriyor, kim kiminle kavgalı, kime misafir gelmiş, kim tatile gitmiş ve benzeri soruların yanıtlarını bu “muhtar teyzeler/ablalar” verebilir. İsim zikredilmesi de şart değildir bu enformasyon aktarımı sırasında. Çünkü isimler her zaman bilinmez. “Beyaz arabalı kadın”; “üç çocuklu, sarışın dul”; “topal, şişman adam”, “taksi süren kadın”, “kara oğlan” hakkında malumat derlenir ve paylaşılır. Başlangıçta, masum bir enformasyon biriktirme ve paylaşma pratiği gibi görünen bu halin, ahlak ve namus bekçiliğine dönüştüğü durumlar da söz konusu olmaktadır. Katılımcılarımızdan ara alanları daha az kullanan ancak yaşadıkları mahallelerde bu alanların kadınlar tarafından yoğun olarak kullanıldığını dile getirenler, eve bir şey sokma ile evden bir şey çıkarma eylemlerini zorlaştıran bir gözetleme pratiğine dikkat çekerler. Bu katılımcıların ortak özellikleri, çoğunun orta, orta üst ve üst sınıftan, genç, çalışan, bekâr, öğrenci, yeni evli olmalarıdır. Eve sokulan veya evden çıkarılanların niteliği çoğu zaman önemli değildir. Ancak, içinde içki şişeleri olduğunu düşündüren siyah poşetlerle eve girebilmek veya evden boş içki şişelerini çıkarabilmenin ev çeperindeki komşuların kınayan veya meraklı nazarlarından dolayı zor olduğu vurgulanmıştır. Aynı şekilde, sözünü ettiğimiz katılımcılar, yalnız yaşayan bir kadın veya erkeğin karşı cinsten arkadaşlarını eve çağırmakta tereddüt ettiklerini belirtirler. Özellikle yalnız yaşayan (veya bir süreliğine yalnız kalan) kadınlar ile çocuklu/çocuksuz dul kadınların daha fazla gözetim/denetim altında olduğu vurgulanır. Bursa’dan S., “Bizim binaya biri gelse tahmin ederim hangi kata gittiğini” demektedir. Binada oturanların çoğu birbiriyle akrabadır. Yabancıyı fark etmek işten değildir. Dolayısıyla akraba da olan komşuların dışında kalanların hareketlerini takip etmek kolaylaşmaktadır. Ama aynı zamanda, akrabaların da birbirlerini gözetleyip denetlemesi mümkün olmaktadır.

Özellikle sokağa bakan balkonlarda yerleşik olan enformasyon kaynağı kadınlar, huzurun, güvenliğin ve ahlakın korunması konusunda, genelde dile getirilmemiş ama üzerinde uz-

laşılmış bir misyon üstlenirler; mahalle baskısı olarak da nitelenen bir tür denetim mekanizmasının geri plandaki aktörleridirler. Katılımcılarımızdan Ankara Balgathı L., arka cephede bir dairede oturduğu için balkonu sokağı görememektedir. Ama aynı binanın ön cephesinde oturan komşusu aracılığıyla civarda olan bitenden haberdar olmaktadır. O komşu mahalleye dair bilgi birikimi nedeniyle aynı zamanda biraz ürküntü ve rahatsızlık yaratan bir kadındır. Bu kadın, söz konusu katılımımızın oğlunun “akşamcı” olduğunun farkına varmıştır örneğin. “Senin oğlan gece yine çok geç geldi, sarhoştı” demektedir ona sık sık. Katılımcımız, bunu tüm komşuların öğreneceğini bildiğinden tedirgin olmaktadır. Komşusunun aktardığı başka malumatlar, dedikodular gününü renklendirmekle, mahallenin güvenliği konusuna müdahil olmasını sağlamakla beraber, aynı sistemle kendi hayatına dair bilgilerin başka mecralara akacağına farkında olmak rahatsız etmektedir. Ara alanlar dolayısıyla kurulan ve güvenliği sağlayan, sosyal ilişkileri canlandıran bu tür bir enformasyon ağı, o ağa dahil olan herkesin mahremiyetini, öznelliğini bir ölçüde tehdit etmektedir aslında.

Balkondan balkona bilgi aktarımı ağı aracılığıyla haberdar olduğu ve gayri ahlaki bulduğu bir olayı aktaran Keçiörenli M.’nin anlatısı, ev çeperinden derlenen enformasyonun eğlenceli bulunan yanına ve derleyiciye kazandırdığı güce dikkat çekmektedir:

Karşıda oturan Aylin, gece yarları yan komşusu olan çocukla konuşuyormuş. Bana da Ferda söyledi. Dedi ki: “Sen gece balkona çıkıyor musun?” Ben de, “Evet” dedim. “O zaman filmi seyre diyorsundur” dedi. Ben de “Ne filmi?” dedim. Meğer Aylin’le o çocuktan bahsediyormuş. O gece bekledim balkonda. Beni görünce Aylin çekindi, durmadı balkonda. Girip girip çıktı. Ben de ışığı kapatıp oturdum, o zaman çıktı konuştu lar çocukla. Ne kadar çirkin bir davranış, hiç hoş değil.

Argoda film çevirmenin entrikaya, hileye başvurmaya, etrafı kandırmaya, spesifik olarak da duygusal ve cinsel ilişki-

ye gönderme yaptığı göz önünde bulundurulursa, katılımcımızın alaycı bir yaklaşımla dikkat çektiği olay, geleneksel ahlaki normlarla değerlendirildiğinde ayıp ve günah iken, ev eksenli yaşayan ve balkona “farklı şeyler görmeye” çıkan kadınlar için aynı zamanda eğlencelik bir olaydır. Katılımcımız, bir detektif becerisiyle karşı komşusunu takip etmiş, onu “suçüstü” yakalamıştır. Böylelikle kendisinden çekinilen bir kişi konumu elde etmiş, komşularına ilgi çekici bir bilgi aktarmış ve aynı zamanda geleneksel ahlaka bağlılığını kanıtlamıştır.

Ankara'nın gecekondu semtlerinden Tuzluçayır'da oturan diğer bir katılımcımız U., kendi kayınvalidesinin de aralarında bulunduğu mahallenin yaşlı ve itibarlı kadınlarının, tüm gün kapı önlerinde oturup, gelen geçeni takip ettiklerini, kimin nereye gittiğini, ne aldığını sorup soruşturarak öğrendiklerini anlatır. Bu takibin vardığı son nokta, pencereden birbirleriyle işaretleşerek gönül ilişkisi kurduklarını düşündükleri komşularını uyarmak olur. Yaşlı kadınlar, bir ihtiyar heyeti gibi topluca, ilişkinin tarafı olduğunu düşündükleri kadının evine gidip “ayağını denk almasını” söylerler. Çünkü kadın çocuklu bir dul, erkek ise vücudunun yüzde doksanı tutmayan biridir. Mahallenin yaşlıları, bu ilişkiyi uygun bulmamışlardır. Ama uyarıyı sadece kadına yaparlar. Keçiörenli katılımcılardan B.'nin dile getirdiği “Namahrem, ayıp, günah kadına yazılır” yargısı, Tuzluçayır'daki örnekte karşımıza çıkmaktadır. İstanbul, Alibeyköy'de yaşayan E., yaşının ve homojen bir etnik nüfusa sahip mahallede çoğu akrabası ve hemşehrisi olan mahalle sakinlerinin korkuyla karışık saygılarından kaynaklı itibarının kazandırdığı ekber kadın konumuyla, balkondan gördüğü ve “uygunsuz” bulduğu her duruma müdahale eder. Kavgaları ayırır, gençler arasındaki duygusal ve cinsel yakınlaşmaları engeller, hırsızlık vakalarını tespit eder. O da duygusal yakınlaşmaların bedensel temasa dönüştüğü noktada balkondan veya kapı önünde ise oradan müdahalede bulunur. Ama yine genç kızlara yöneltilir öfkelerini ve eleştirilerini.

Ankara, Küçükesat'ta dul ve yalnız yaşayan katılımcımız H.'nin başına gelen bir olayı da bu kategoride anmakta fayda

var. Katılımcımız her gün aynı saatte evinden çıkıp çarşıya gitmektedir. Bir gün iki apartman ilerde, giriş katında oturan tanımadığı başka bir kadın onu yolda durdurmuş, “Her gün aynı saatte nereye gidiyorsun, gözümden kaçtı sanma?” demiştir. Sözü edilen olayın geçtiği semt, orta sınıfın yaşadığı ve insan/araç trafiği çok yoğun olan, konut alanları ise giderek azalan bir semttir. Bu örnek, ev çeperinde yaşayan kadınların birbirleri ve semtin geri kalanı üzerinde uyguladıkları denetimin yoğun olduğu yerlerin sadece mahalle türü, merkezden uzak, içine kapanık semtler olmadığını göstermektedir. Semt sakinlerini, onların günlük alışkanlıklarını, semtteki her türden dönüşümü takip etmek için ev çeperindeki ara alanlar geniş imkânlar sunar. Bu örnekte, katılımcımızı sorgulayan diğer kadının, giriş katında yaşayan ve pencere ve kapı önünü yoğun olarak kullanan biri, katılımcımızın ise dul olması önemlidir. Öte yandan, hiç tanımadığı bir başka kadını veya genç kızı durdurup onun gündelik rutinini sorgulama tavrı, meşruiyetini genel ahlakın ve güvenliğin tesis edilip korunması kaygısından almaktadır. Bu kaygının semt sakinlerince paylaşıldığı semtte yaptığımız diğer görüşmelerde de ortaya çıkmaktadır.

Ev çeperinin gözetim ve denetimi kadınların uhdesindedir. Dolayısıyla, rahatsızlık veren şeyler genelde erkeklere yansıtılmaz. Bunun sebeplerinden biri, erkeklerin başını derde sokmamak, canını sıkmamak ve dolayısıyla ev çeperinin güvenilirliği konusunda erkeklerin kafasında soru işaretleri yaratıp kendi özgürlüklerini kısıtlamamaksa, bir diğeri de sıradan ve durağan günleri hareketlendiren olaylardan, kişilerden, “çevrilen filmlerden” mahrum kalmamaktır. Hem böylelikle mahallenin kontrolünü de ellerinde bulundurmakta, erkeklerin bu alana girmesine mahal vermemektedirler. Buna bir tür güç kazanma stratejisi diyebiliriz.

Katılımcılarımızın sözünü ettikleri tavrın, ataerkinin hâkimiyetinin devamına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz ilk ağızda. Mahalle kültüründe kadın ve çocuklar önemlidir. Mahalleye, şehrin özel alanı diyecek olursak, “mahallenin namusu” sayılan, korunup kollanması gereken kadın ve çocuklar ol-

madan, yani özel alanın başaktörleri olmadan mahalle mahalle olamaz. Mahallede hâkimiyet erkeklerde gibi görünse de, ergen ve yetişkin erkekler çalışmak veya okula gitmek için şehre dağıldıklarında orada kalan kadınlar, yaşlı ve işsiz erkeklerin varlığına rağmen (ya da bu erkeklerin yaşlı veya işsiz olmaları, yani hakim cinsiyet normlarına göre iktidarlarının erozyona uğramış olması sebebiyle) mahallenin “siyasası” diyebileceğimiz, yazısız kurallarını belirler ve gerektiğinde uygularlar. Sayısız göz gibi sıralanan pencereler, balkonlar ve kapı önlerinde konuşlanan bu kadınlar, bir yandan günlerine renk katacak, hareket getirecek ama bir yandan da ayıplanacak, müdahale edilecek olayları bekler gibidirler. Yabancı ve tekinsiz olanı, ayrık-sı olanı, hâkim normları ve ahlak kurallarını ihlal edenleri tespit etmek, uyarmak ve dışlamak onların işidir. Yabancıya, tekinsiz olana oraya ait olmadığını hissettirmek de Edgü'nün ve Alkan Zeybek'in anlatılarından takip ettiğimiz üzere bu işin bir parçasıdır. Mahallenin “sahibi” olan kadınların hem balkondan gözlemedikleri komşularına hem de o alana “ait olmayanlara” normlar ve ahlak kuralları çerçevesinde denetim uygulamaları bir başka ataerkil pazarlık konusu olarak düşünülebilir. Erkeklerin olmadığı alanlarda hem diğer kadınları “hizaya getirecek” hem de “ötekileri” dışlayarak “mahallenin namusunu” koruyan kadınlar kendilerine eşleri ve akrabaları erkeklerle sorun yaşamadan var olabilecekleri “namuslu” bir alan yaratmış olurlar ve bu “pazarlık” sonucunda erkeklerin beklentilerini başka kadınları kısıtlayarak sağlar, kendi denetim alanlarını biraz genişletmiş olurlar.

Çevreyi tanımak, hayatta kalmak

Bir kadının tek başına kapı önünde oturması birkaç yaşlı ane/kaynana/teyze dışında görüşmeler boyunca hiç rastlamadığımız bir durum. Buna dayanarak, kapı önünde buluşmaktan söz edebiliriz. Sözleşilen saatlerde bir araya gelinir kapı önlerinde. Bu saatler, genellikle çocuklar okula veya sokağa, erkekler işe veya kahveye yollandıktan sonraki saatlerdir. Evde dem-

lenen çay, yapılan yiyecekler kapı önüne taşınır. Yere örtü serecek veya banklarda, çardaklarda, eski koltuklarda, duvarın üstünde oturulur. Sohbet amaçlı kapı önü buluşmalarının yanı sıra, imece usulüyle ev işi (yün çırpma, halı yıkama, erişte kesme, kışlık sebze ayıklama gibi) veya büyük firmalara parça başı üretim yapmak için de çıkarlar kadınlar kapı önlerine. Yaptığımız görüşmelerde, özellikle gecekondu türü yerleşimlerde veya göçmen ailelerin yaşadıkları semtlerde, kadınların kentsel kurumların eksikliklerini birbirleriyle dayanışarak tamamladıklarını gördük. Ayten Alkan'ın da dikkat çektiği gibi, özel alan sayılan ev ve çeperi yerel yönetimlerin de, kentbilimin de ilgi alanı dışında kalmaktadır (2005: 24). Sosyal politikaların, planlama kriterlerinin görmezden geldiği ev ve ev eksenli yaşam, kendi dayanışma ağını yaratmıştır. Özellikle yoksul nüfusun yaşadığı semtlerde çocuk, yaşlı ve hasta bakımı; kışlık ve yazlık erzakın hazırlanması; onarım işleri; ev ve ev çeperindeki alanların temizliği ve yenilenmesi gibi işler imece usulüyle yapılarak kolaylaştırılır. Ev çeperindeki homososyalite mekânları, kadınların çevreyi tanımaları ve onunla baş etmeleri için gerekli bilgi, beceri ve donanımı kazandırma işlevi de görebilmektedir. Tansı Şenyapılı, "kentli" kategorisinde olup, kentle bütünleşemediğini düşündüğü nüfusa ilişkin çalışmasında, göçmenlerin yaşantı kurma ve yasallaşma süreçlerini, kendi girişimciliklerine ek olarak sosyal ilişkileriyle de gerçekleştirdiklerini söyler. Göçen için tek çıkış yolunun, geniş bir sözlü bilgi alışveriş alanı kurarak elde ettiği bilgiyi biriktirmek olduğunu ekler (1978: 140-141). Bu tür bir bilgi birikimi için ev çeperindeki cinsiyetlendirilmiş mekânlar çok elverişlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, evlerin balkonları veya kapı önleri kimi zaman kadınların işyerlerine de dönüşebilmektedir. Bir yandan sohbetler edilip çaylar içilirken, bu ara alanlar sınırı belirsiz birer fabrika haline gelmektedir. Üç beş kuruş ücret karşılığında gerçekleştirilen bu üretim faaliyeti, kimi zaman Bursa'da bir göçmen mahallesinde yaşayan B.'nin anlattığı gibi reçel fabrikaları için incirin hazırlanması olur, kimi zaman konfeksiyon atölyeleri için bluzlara pul işlenmesi, bazen

*İmece usulüyle yün çirpıp yatak yapan mahalleli kadınlar, Kale, Ankara.
(Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)*

de havlulara kurdele nakşedilmesi. Yumurtaların büyüklüklerine göre ayrılmasından, kibrit çöplerinin kibrit kutularına yerleştirilmesine kadar çok sayıda iş, evlerde kadınlar tarafından düşük ücretler karşılığı gerçekleştirilir olmuştur. Uluslararası rekabet baskısıyla mekânsal esnekliğin giderek daha çok başvurulan bir yöntem haline gelmesi, ev eksenli çalışmayı yaygınlaştırmış ve çeşitlendirmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte, meta üretiminin gerçekleştiği işyeri ve ev ayrımının ortaya çıkması, özel alan-kamusal alan ayrımının maddi koşullarını oluşturmuştu. Nitekim, ücretli emeğin ev dışına çıkmasıyla, eviçi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyete dayalı iş bölümü, kapitalist patriyarka çerçevesinde doğal bir alan olarak kurulmuş ve kadın emeği ücretsiz ve görünmez bir emek biçimine bürünmüştü (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008: 11). Oysa küreselleşme süreci ile ortaya çıkan uluslararası rekabet ortamı, işgücü maliyetlerini düşürmek üzere ev eksenli çalışma biçimini, kadın emeği üzerinden yeniden canlandırdı ve yaygınlaştırdı (Durusoy-Öztepe, 2013: 248).

Bu durum bize kamusal alan, özel alan arasındaki sınırların geçişkenliğini bir kez daha göstermektedir. Kamusal alanla özdeşleştirilen ekonomik etkinliğin yeniden özel alana taşınması ve bu etkinliğin ev kadınları tarafından gerçekleştirilmesi sınırları hepten muğlaklaştırmaktadır. Ev eksenli üretim evlerde kadınlar tarafından yalnız başına yapılabildiği gibi, tüm aile üyeleriyle veya Bursalı B.'nin anlattığı gibi kapı önünde mahalledeki kadınların elbirliğiyle gerçekleştirilebilmektedir. İşler çoğunlukla göçmen mahallerinde yaşayan kadınlara, yakındaki fabrikalar tarafından araçlar eliyle dağıtılmaktadır. Hattatoglu (2000), çoğunlukla kadınların yan yana veya bir arada yaptıkları ev eksenli üretimin doğası gereği sosyal örgütlenme sağladığını belirtir. Bu fiziksel birlikteliğin yarattığı örgütlenme ve kadınlar arası dayanışma potansiyeline karşın, kadınların iş al-

Yerli ve yabancı ziyaretçilere satmak için boncuklardan kolye dizen kadınlar ve çocuklar, Kale, Ankara. (Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)

maya ve daha çok üretim yapmaya dönük bir rekabet içine girebildikleri de görülmektedir. Diğer yandan evde yapılan işin erkek egemen kalıplar ve sermaye tarafından değersizleştirilmiş olması, kadınların örgütlenererek işverenden haklarını talep etmeyi anlamsız bulmalarına yol açmaktadır (Durusoy-Öztepe, 2013: 240).

Gerek ücret karşılığı gerekse ücretsiz bir üretim gerçekleştiriyor olsunlar, bu faaliyetler, kadının kapı önünde olmasını meşrulaştıran, kolaylaştıran şeylerdir. Günün büyük bölümünü dışarıda geçirmeyi haklı kılar ve verimli hale getirir. Çünkü kapı önüne çıkmak balkonda olmaktan biraz daha fazla özgürlük gerektirir. Kapı önüne getirilen mobil ev telefonlarını veya çekilmeyip aralık bırakılan dış kapıları düşündüğümüzde kapı önünün her an eve gidebilme ihtimalini barındırdığını ve bu sebeple neredeyse balkon kadar eve bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Yeri gelmişken, üzerinde anahtar bırakılmış veya aralık bırakılmış sokak kapısının ara alanın belirteci olduğunu söyleyelim. Tahire Erman'ın, Pursaklar'daki gecekondu türü yerleşimden, TOKİ apartmanlarına geçiş yapan kadınlarla yaptığı görüşmelerde, kapı üstünde bırakılan anahtarlar, geçmiş güzel, güvenli ve dostane yaşantının sembolü olarak özlemle anılır (2011). Erincik Edgü de, İstanbul'da çocukluğunun geçtiği mahallede, sokak kapısını kilitleyen kadının saygısız ve üstünlük taslayan biri olarak kabul edildiğini hatırlar (2009). Kilitte duran anahtar veya aralık bırakılmış sokak kapısı, komşuluğu ve kolektiviteleri beslerken, mahremiyeti ve özneliği de kısıtlayan birer semboldür aslında. Gizli saklının olmayacağı, ayıp ve günahın yaşamları kuşatacağı, yalnız kalmanın, bireysel ilgileri geliştirmenin neredeyse imkânsızlaşacağı bir yaşam tarzı. Ama öte yandan, özellikle yoksul yerleşimlerde, göçmen nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, hayatta kalmayı ve uyumlanmayı kolaylaştıran bir tarz. Şenyapılı'nın, gecekondu bölgelerinde ya-

Perakendecilere ve lokantalara satmak üzere, evlerinin avlusunda ev tarhanası yapan kadınlar, Beypazarı, Ankara. (Fotoğraf: Funda Şenol Cantek)

şayan kadınların, kentsel kurumların eksikliklerini birbirleriyle dayanışarak tamamladıklarına ilişkin, henüz 70'lerin sonunda yaptığı saptamayı tekrar anımsamakta yarar var (1978). Bugün de durumun değişmediğini söylemek yanlış olmaz. Özellikle köy boşaltmalar ve zorunlu göç deneyiminin yalnızlaştırdığı, yabancılaştırdığı ve yoksullaştırdığı aileler, büyük şehirlerde bu tür akrabalık ve hemşehrilik ağlarına eklenerek ayakta kalırlar. Katılımcılarımızdan İstanbul, Alibeyköy'de yaşayan E., kızının hastalığını tedavi ettirebilmek için kısa süreliğine İstanbul'a yerleşir ve farklı zamanlarda çocuklarının ve yeğenlerinin de gelmesine önayak olur. Malatya'dan göç eden bütün akrabalar aynı mahallede oturduğu gibi hepsi aynı iş yerinde/sektörde çalışır ve köydeki yakın ilişkilerini devam ettirmeye özen gösterirler. E. ile görüşmenin yapıldığı evde buluşan akraba dört kadın önceki gün de beraber olduklarını ve ertesi gün birlikte pikniğe gideceklerini aktarıırken bunun onların rutini olduğu çok bellidir.

Gecekondu apartmana "sürülenler"

Apartman daireleri konforlu olması bakımından gündelik ev işlerini kolaylaştırıp hızlandırırken, kadını daha çok içeri kapatan bir mekânsal organizasyona da sahip. Denizli'nin bir köyünde yaşarken, şehirdeki bir apartman dairesine taşınan H.'nin ifadesiyle, müstakil evden apartmana taşınmak, "otelle çıkmak gibi"dir. Başkalarıyla iç içe, kuralları önceden belirlenmiş, iğretlik ve geçicilik hissi veren mekânlarda yaşamaya zorunlu olmak.

Apartman hayatına alışkın olan kadına "nefes aldırın", ferahlatan balkon, gecekondu ve köy evinin sokakla içli dışlılığına alışkın olan kadına aynı şeyi ifade etmeyebilir. Yaptığımız görüşmeler, kapı önü ve ev çeperindeki yeşil alanları en sık kullananların gecekondu ve köy evinden apartmana taşınan kadınlar olduklarını gösterdi.

Ankara'nın Kayaş, Mamak, Aktepe, Balgat gibi semtlerinde, gecekondu semti veya köy iken şehrin bir mahallesi haline

gelmiş, apartmanlaşmış bölgelerde, arsa sahibi oldukları için semtte bir apartman katına yerleşen ailelerin kadınlarının çocuklarıyla birlikte kapı önlerinde oturmaları, ev işleri ve elişleri yapmaları sık rastlanılan bir durum. Hatta düğünler, nişanlar, sünnetler de apartmanların bahçelerinden sokağa sarkarak ucuza mal edilir. İstanbul, Bursa, Denizli ve Antalya'da da benzer örnekler görülür.

Kimi katılımcılarımızı kapı önüne veya evin yakınındaki bir yeşil alana/parka çıkmaya sevk eden bir başka sebep de evlerin dar, konforsuz, loş ve rutubetli olmasıdır. Bu durum hem kadınların evde olmaktansa dışarıda olmayı yeğlemelerine, hem de misafirlerini böyle bir evde ağırlamaya çekindikleri için alternatif sosyalleşme alanları yaratmalarına neden olur. Yoksulluk sebebiyle evdeki eşyaların yetersiz olması veya tatmin edici olmaması; hane halkı sayısının çok olması ve evde otorite konumunda bulunan başka bir kişinin yarattığı baskı da kadının ev ile kurduğu ilişkiyi belirleyen unsurlardan birisidir. Evin hane halkı için yeterli konfora ve mekânsal imkâna sahip olmamasının iç mekândan kaçışa sebep olduğu Hong Kong'dan bir başka örneği Asuman Suner verir. Hong Kong'un yüzölçümü çok dar olduğu için, şehirde emlak çok değerlidir ve dolayısıyla alt ve hatta orta sınıfların payına düşen konutların yüzölçümleri de çok dardır. Bu sebeple hizmet sektöründe çalışan alt ve orta sınıftan yerli ve yabancılar, boş zamanlarının neredeyse tamamını, kapı önlerinde veya şehir merkezinde geçirirler (1999). Tahire Erman'ın Karacaören'de yaptığı saha çalışmasının verileri, buraya yapılan TOKİ apartmanlarına yerleşen kadınların, eski köy evlerine özlem duyduklarını göstermiştir. Bunun sebebi de, evlerin çevresindeki küçük bahçelerin hem doğaya hem de komşulara yakın olmak için imkân sunmasıdır. Şehir merkezine veya ev çeperinden uzağa gitme imkânları olmayan kadınların sosyalleşmeleri, üretken olmaları için yatay bir mekânsal düzen daha elverişli görünmektedir. Erman'ın gördüğü kadınların çoğunun anlatılarına bakılarak, daha konforlu olmasına ve günlük ev işlerini azaltmasına rağmen, apartman hayatının kadınlara kendilerini işlevsiz ve hantal hisset-

*Tek göz oda bir kapıcı dairesine sığışmak, Çankaya, Ankara.
(Fotoğraf: Funda Şenol Cantek)*

tirdiği anlaşılmaktadır. Kimi temizlik işlerini zorlaştırdığı veya imkânsız hale getirdiği (halı çırpma, yün/halı yıkama) ve aile bütçesine katkı sağlayan sebze-meyve üretimine elverişli olmadığı için dikey mekânsal düzen tercih edilmemektedir (2011). Bu örnekte, kadınlar ev işlerinin yükünü, aile içindeki stratejik konumlarını hatırlatacak ve sosyalleşmelerine vesile olacak bir unsur olarak görüp benimsemektedirler. Bu yükün azalması hem emeklerinin görünür olmaktan çıkması sebebiyle aile içindeki konumlarını sarsacak, hem de homososyalite imkânlarını ortadan kaldıracaktır.

Dikey kentleşmenin bir başka tezahürü, farklı sınıflardan insanların aynı binada veya aynı mahallede yaşamaya başlamasıdır. Sahibi olduğu arsaya yapılan kimi zaman lüks apartmana yerleşen gecekondu sakini ile apartmanın diğer sakinleri ara-

sında, yukarıda da andığımız, yaşam tarzı farklılıklarından kaynaklanan gerilimler yaşanabilmektedir. Ya da lüks siteler ile tek tük gecekondular birbiriyle iç içe, birbirlerini görecek ve sakinlerinin gündelik yaşamlarına tanıklık edecek biçimde konumlanmış olabilmektedirler. Bazı örneklerde, üst sınıftan komşuların yukarıdan bakan tavırları, alt sınıftan kadınlara kendilerini değersiz ve eksik hissettirmektedir. Mesela Tahire Erman'ın Karacaören araştırmasında görüştüğü, gecekondudan apartmana yerleşmiş kimi kadınlar kendilerini eleştirmekte, “kentiye yakışmayan” tavırlar sergilediklerini dile getirmektedirler (2011: 313).

Göz terazisi

Balkonda veya kapı önünde olmanın, görmek ve görülmek demek olduğunu, özellikle balkonun ev içini dışarıya taşıyan bir uzantı sayılabileceğini tekrarlayalım. Görüştüğümüz kadınların hemen hemen hepsinin anlatıları, balkonlardaki ipuçları takip edilerek ev içi hikâyelerinin yazılabileceğini gösteren göndermelerle yüklü. Görüşmelerimizden anladığımız kadarıyla, yeni taşınan bir komşu hakkında ilk izlenim balkonun işaret ettikleriyle inşa edilir. Bu izlenim iyiye, balkondaki tanışıklık ve sohbet, uzun soluklu bir komşuluğa, dostluğa evrilir, evlere de gidilip gelinmeye başlanır.

Asılan çamaşırlardan hane halkı sayısı ve cinsiyet dağılımı tespit edilebilir. Gelir seviyesi perdeler ve balkon mobilyalarından; hane halkının aile ilişkileri balkonun açık kalan kapısından sızan görüntüler ve seslerle kestirilir. Yine çamaşır asma ritüeli ve çamaşırların temizliği; balkonun yıkanma sıklığı; balkonda meyve/sebze kurutma tarzları ve benzeri şeyler ev hanımının becerisi, hamaratlığı konusunda ölçüt olur. Balkona çıkarken giyilen kıyafetler, saçın dağınık olup olmaması, balkonda yenilip içilenler ise edeplilik ölçüsünü belirler. Bir katılımcının ifadesiyle, balkon “evin sokağı” olduğu için, kamusal alanda evi temsil eden şey balkondur, orada yaşananlardır, oraya yerleştirilen eşyalardır.

Kadınlık bilgisinin transfer edildiği bir mecra olarak da işlev görür balkon. Özellikle halk arasında “kocakarı” denilen daha deneyimli ve yaşça büyük kadınlardan gençlere doğru... Bilge/ekber kadın da diyebileceğimiz, deneyimli, yaşça büyük ve çevresinde saygınlık yaratmış olan kadın, erkeklerinkine yakın bir iktidar ve statü kazanmıştır. Bunun istisnası, genç yaşta bir evi çekip çevirmenin, çocuklar doğurup yetiştirmenin, hayatın zorluklarına göğüs germenin olgunlaştırdığı, “yaş”landırdığı kadınlardır. Onlar da, görece genç olmalarına karşılık, bilgelik mertebesine ulaşmış görürler kendilerini. Bilge kadınlar, balkon ve kapı önü sohbetlerinde diğer kadınlara deneyim ve bilgilerini aktarırlar (Kadınlar arası bilgi aktarımı hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Şenol Cantek ve Akşit, 2012). Hatta onlardan talep edilir bu kimi zaman. Yukarıda sözünü ettiğimiz, sözlü kültür aracılığıyla sosyal çevreyi, mahalleyi ve giderek kenti tanıma, alışma ve bazen aile içinde güç kazanma sürecinin bir parçasıdır bu.

Ankaralı katılımcılarımızdan F., karşı komşusunun kendi biber kurutma tekniğine müdahale ettiğini, akıl öğrettiğini ve onu dinlemediği için kınadığını anlatır bize. Antalyalı katılımcımız N., oğlu bebekken balkonda onunla birlikte geçirdikleri zamanda, bebek bakımı konusunda komşularından bol bol nasihat ve uyarı, hatta tenkit aldığı hatırlar: “Belini sıkı tut”, “Oturma şimdiden”, “Güneşte oynatıyorsun çocuğu dikkat et-sene, hasta olacak!”. İstanbullu H., balkonda yapıp ettiklerini beceriksizce bulduğu kadınları ayıpladığını söyler. Ama uyar-mak yerine, bunu onların “cehaletine vererek” hoşgörme yüce-gönüllülüğünü gösterdiğini de ima eder.

Mahremiyet halesiyle sarılan homososyal grupların üyeleri, birbirlerini kamusal denilen alanın kuralları, hakim normlar, ahlak kuralları ve cinsiyet rolleriyle denetleyebilmektedirler. Görüştüğümüz kadınların büyük bir kısmı sokaktaki veya karşı balkondaki komşu kadınla konuşurken kaş göz işaretleriyle, el kol hareketleriyle “konuştuklarından” bahsettiler. Çay bardağını göstererek çaya çağırarak veya hamile bir kadının karnını göstererek bebeğin kaç aylık olduğunu sormak gibi. Kadın-

ların birbirlerinin yüksek sesle konuşmasını uygunsuz, hele ki kadınlıkla ilgili bir konuyu konuşmasını edepsizlik olarak nitelendiğini düşündüğümüzde birbirlerinin sadece fiziksel alanlarını değil sözel imkânlarını da kısıtladıklarını söyleyebiliriz. Ama öte yandan, ortak ve kimi zaman sözsüz bir dil geliştirdikleri ve bu dille birbirlerine bağlandıkları da eklenebilir.

Üst ve orta sınıftan kadınların büyük bölümü bireysel zevklerini tatmin edecek uğraşlara vakit ve para ayırmak, tatil belgelerine gitmek, kamusal alanda serbestçe veya görece özgür biçimde dolaşmak; hasta, çocuk, engellilerin bakımını alt sınıftan ücretli emeğe aktarmak imkânına sahiplerken, alt sınıftan kadınlarla, orta sınıftan kadınların bir bölümü gelir seviyelerinin düşüklüğü, aile baskısı, çekingenlik ve çeşitli korkuların etkisiyle bu imkânlarla sahip değiller. İşte onları evden kısa süreli de olsa uzaklaştıran, “nefes almalarını”, sokakta olup biteni görmelerini, müdahil olmalarını sağlayan balkonlar ve kapı önleridir.

Ancak balkon, sadece keyif kaynağı değildir. Bizatihi temiz, düzenli tutulması, tefriş edilmesi, bakım yapılması gereken, eve ait bir mekândır. Mesela kapalı balkon, camları, perdesi ile daha fazla bakım gerektiren bir alan haline gelir. Dahası ev içinden farklı olarak sahibinin izni olmadan ve her zaman görülebilen balkon komşuların rahatlıkla eleştirebildiği bir mekândır. Katılımcılarımızdan neredeyse bütün günü balkonda geçen Ankara Keçiörenli N. yaşının verdiği güvenle karşı apartmandaki komşusu F.'yi balkonunu düzenlemesi konusunda sert bir dille uyarılmış hatta balkona koyduğu dolabı çirkin bulduğu için değiştirmesini veya boyamasını talep etmiştir.

Katılımcılardan, üst sınıfa mensup kadınların çoğu, balkonların temizliğini, tertibini ve evin uzantısı olarak balkonda yapılabilecek diğer işleri (örneğin çamaşır kurutmak, halı silmek gibi) alt sınıfların ücretli emeğine terk ettikleri için, balkonu dinlenmek ve bireysel ilgilerini geliştirmek için kullanmaktadırlar. Kitap okumak, bir şeyler yiyip içmek, güneşlenmek, resim ve maket yapmak gibi... Ama onların da balkonu yalnız kalmak, kafa dinlemek için kullandıklarını eklemeliyiz. Soka-

ğı gözlemek için de... Üst sınıftan katılımcılarımızın görüşmeler sırasında daha kontrollü ve ketum davrandıkları ortak kanımız oldu. Dışarıyla kurdukları ilişkide balkonun yerinin oldukça sınırlı olduğunu vurguladılar. Balkon onlar için daha çok içeriye, eve ait bir mekândı. Mekânsal hareketlilikleri daha fazla olan bu sınıftan kadınlar için kamusal alanla temasın yegane veya en çok başvurulan yolu değildi balkon.

Balkon, kapı önünden farklı biçimde, kadının yalnız kalmak için tercih ettiği bir ara alan olarak da işaretlenmektedir. Katılımcılardan birkaçı, balkona düşünmek, kendini dinlemek için çıktıklarını belirtmişlerdir. Bu gibi örneklerde, balkona çıkanın, evin içinde yalnız kalabilecek, kendini dinleyebilecek, düşünebilecek “kendine ait bir oda”sı bulunmamaktadır. Ebeveyn, koca, abi, kayınpeder denetiminden, çocuklardan, kardeşlerden kaçmanın, bir sigara molası vermenin, sokağa bakmanın, farklı insanlar görmenin bir yoludur balkona çıkmak. Özel denem alanında, özel bir alanı olamayan kadın, balkona sığırır çoğunlukla. Yaşlı bir annenin/kayınvalidenin ayak altından çekilmesini; koca ve çocuklar tarafından paylaşılmış ev içi mekânda bir annenin kendisiyle baş başa kalabilmesini; bir genç kızın ebeveyninden gizlediği tutkularını, alışkanlıklarını (sigara içmek gibi) devam ettirmesini sağlayabilecek bir mekândır balkon aynı zamanda. Bursa’dan C., 40 yaşını aşmış ve hala ana babasıyla yaşayan bir kadındır. Balkonun kendisine ne ifade ettiğini şöyle anlatır:

Balkonu sokağa ait bir şey olarak düşünüyorum. Yaşamı oradan daha iyi gözlemleyebiliyor insan, evin içi gibi değil. O insanların hareketleri, gelişleri, gidişleri... Düşünmek, çevreyi seyretmek, sigara içmek için kullanıyorum balkonu, akşamdan akşama yarım saat.

Yaptığımız görüşmeler ve gözlemlerimiz, mutfaktan sonra balkonun kadınlar için bir evi değerli kılan diğer mekânsal birim olduğunu gösterdi. Mutfaktan farklı olarak işten çok eğlence, sosyalleşme ve kamusal alana temas etme ihtimalinin barındıran balkon neredeyse bütün kadınlar için vazgeçilmezdir

ama sınıfsal kategorilere göre bir değerlendirme yapacak olursak, müstakil ev pratiğinden gelen kadınların, evin dışına çıkabilmek için balkondan çok bahçeyi, kapı önünü tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Dine ve geleneğe dayalı değişkenler göz ardı edilmese dahi, yaptığımız görüşmeler, balkonu, kapı önünü önemseyen, hatta yücelten; balkonda, kapı önünde geçireceği mevsimlerin gelmesini hasretle bekleyen kadınların alt ve orta sınıftan kadınlar olduğunu gösterdi bize.

Balkon, kapı önü, pencere kenarı ve ev çeperindeki rekreasyon alanlarının homososyaliteyi mümkün kılan birer ara alan olarak, kadınlar için sağaltıcı, keyif veren ve işlevsel bir anlamı vardır. Ama gözetleme ve gözetlenmeye imkân veren bir mekân da olduğundan, baskıyı ve denetimi de beraberinde getirmektedir. Özellikle mahalle türü örgütlenmelerde, mekânsal adap, norm ve değerler silsilesinin üretilmesi, dayatılması ve bu doğrultuda çevrenin denetlenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ataerkil kültürün değer yargılarıyla yapılan bu denetim, balkon, kapı önü ve benzeri mekânlarda en çok vakit geçirenler olarak kadınların birbirlerini de kontrol altında tutmalarına sebep olmaktadır. Ev çeperindeki ara alanlar, yaşamı özel denilen alanla sınırlı kadınlar için çok daha önemli ve değerli iken, kamusal denilen alana görece özgür biçimde çıkabilen kadınlar için de ikincil de olsa homososyalite imkânı sağlayan kıymetli mekânlardır.

Bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış ama üzerinde durulması elzem olan bir başka pratik daha var: Ev çeperinin kadınların politik, ideolojik duruşlarını sergiledikleri bir mekân olarak işlevleri. Özellikle yakın tarihli “Gezi direnişi” sürecinde, daha eski tarihli Susurluk Olayı’nın protesto edilmesi sürecinde tanık olduğumuz direnme pratiklerinden biri, pencereden sarkarak, balkona, kapı önüne, yakındaki parklara çıkarak slogan atma, tencere tava çalma vb. eylemlerdi. Balkona, pencereye, evin kapısına bayrak asarak, sloganlar yazarak politik tercihini ve tepkisini gösteren kadınlar, en az sokağa çıkıp eylemlere katılanlar kadar dikkat çekiciydi. Kamusal denenen alana ait addedilen ve erkek işi sayılan siyasetin, politik muhalefetin ev

çeperinde, özel alanda tezahür etme biçimleri, kadınların yaratıcılıkları, cesaretleri ve direniş pratikleri, sınır mekânların/ara alanların işlevleri hakkında daha fazla düşünmeye davet ediyor.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. Tura-Demiryontan, N. (2008) *Kadının Görünmeyen Emegi*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Alkan Zeybek, Hilal (2011), "Bir Aile Mekânında Cinsiyet, Cinsellik ve Güvenlik", *Neoliberalizm ve Mahremiyet* içinde, (der.) C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Alkan, Ayten (2005) *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet, Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Cantek, Funda Şenol ve Akşit, Elif Ekin, 2011, "Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları," *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar / Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, (der.) Serpil Sançar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Colomna, Beatriz (2011), *Mahremiyet ve Kamusalılık, Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Day, Kristen (2001), "Constructing Masculinity and Women's Fear in Public Space in Irvine, California" *Gender, Place and Culture*, C. 8, N. 2, s. 109-127.
- Demir, Erol (2002), "Kamusal Mekân ve İmge: Gençlik Parkı'nın Değişen Anlamı". *Toplum ve Bilim*, sayı 94, s. 109-142.
- Durusoy-Öztepe, N. (2013), *Atölyeye Dönüşen Evler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Edgü, Erincik (2009), "Evin Direği, Sokağın Bekçisi", *Kadın ve Mekan* içinde, (der.) A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedeşayır, Turkuvaz Yayınları, İstanbul.
- Erman, Tahire (2011), "Mekânsal Dönüşüm, Kültürel Dönüşüm: Kentsel Dönüşüm Projeleri", *Mekân ve Kültür* içinde, (der.) Emine O. İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay, Kültür Araştırmaları Derneği, TÜBİTAK ve TETRAGON ortak yayımı, İstanbul.
- Foucault, Michel (2010), *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. Tannöven, İstanbul: Ayrıntı.
- Hattatoğlu, D. (2000), "Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme", *Birikim*, sayı 140, s. 89-98.
- Kandiyoti, Deniz (2007), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2001), "Kentsel Alan ve Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, (der.) A. İlyasoğlu, N. Akgökçe, Sel, İstanbul.
- Mernissi, Fatma (1995), *Dreams of Trespass, Tales of a Harem Girlhood*, Perseus Books.
- Scruton, S ve Watson, B. (1998), "Gendered Cities: Women and Public Leisure Space in the 'Postmodern City'", *Leisure Studies*, N. 17.
- Suner, Asuman (1999), "Hong Kong'dan İstanbul'a Kent Fragmanları", *Defter*, sayı 39.

- Şenyapılı, Tansı (1978), *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Yayını, Ankara.
- Ünlü Yücesoy, Eda (2006), *Everyday urban public space: Turkish immigrant women's perspective*, Proefschrift Universiteit, Utrecht.
- Woodsworth, Nicholas (2012) *Bir Akdeniz Üçlemesi*, *Mayi Kıta İstanbul*, 3. Kitap, çev. Aslı Mertan, Everest, İstanbul.